

משרד הרווחה והשירותים החברתיים
 אגף למחקר, תכנון והכשרה;
 האגף לשירותים אישיים וחברתיים;
 האגף לשירותי רווחה ושיקום;
 האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
 מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

שירותי האומנה בישראל: תהליכי שינוי ותמונת מצב

יואה שורק ♦ רחל סבו-לאל ♦ ברכי בן סימון

המחקר נערך ביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה ובוצע בשיתוף עם האגף לשירותים אישיים וחברתיים, שירות ילד ונוער, האגף לשירותי רווחה ושיקום והאגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

המחקר מומן בסיוע משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ובעזרת תרומה מיוחדת של אנני סנדלר, וירג'יניה, ארצות הברית

שירותי האומנה בישראל: תהליכי שינוי ותמונת מצב

יואה שורק רחל סבו-לאל ברכי בן סימון

המחקר נערך ביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה ובוצע בשיתוף עם האגף לשירותים אישיים וחברתיים, האגף לשירותי רווחה ושיקום והאגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

המחקר מומן בסיוע משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ובעזרת תרומה מיוחדת של אנני סנדלר, וירג'יניה, ארצות הברית

אפריל 2014

ירושלים

ניסן תשע"ד

FOSTER CARE SERVICES IN ISRAEL: NATIONAL STUDY

Yoa Sorek, Rachel Szabo-Lael, Brachi Ben Simon

An executive summary in English is available on the Institute website:

www.jdc.org.il/brookdale

עריכת לשון: רונית בן-נון
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיר-ס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ת"ד 3886

ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של המכון בנושאים קשורים

בן-רבי, ד.; חסין, ט. 2006. פנימיות קהילתיות ופנימיות יום: דרכי עבודתן ומצב הילדים וההורים סיכום שלוש שנות מחקר. דמ-477-06.

דולב, ט.; סבו-לאל, ר.; שמיד, ה.; בר ניר, ד. 2008. מדיניות "עם הפנים לקהילה" - מחקר הערכה. דמ-516-08.

דולב, ט.; סבו-לאל, ר.; בן-רבי, ד. 2008. פקידי הסעד לחוק הנוער בישראל: תפקידים, דרכי עבודה ואתגרים. דמ-512-08.

סבו-לאל, ר.; חסין, ט. 2011. מצבי סיכון בקרב ילדים ובני נוער: איתור ומיפוי במסגרת התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון. דמ-589-11.

סבו-לאל, ר'; וניגים-אכתילאת, פ'. 2012. היחידות הטיפוליות-ייעוציות במרכזי החירום לילדים בסיכון. מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-614-12.

סבו-לאל, ר'; ושבת, מ'. 2012. תכנית "מגן" לשיפור ולשדרוג מערך הגנת הילד – מחקר הערכה. מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-613-12.

ריבקין, ד. (בהשתתפות: שמעיה-ידגר, ס.; שמש, מ.; סבו-לאל, ר.; שורק, י.). 2009. הערכת מרכזי ילדים-הורים. דמ-533-09.

ריבקין, ד.; באומגולד, ש. 2001. מעקב אחר ילדים גדולים הנמסרים לאימוץ. דמ-375-01.

שורק, י'; וניגים-אכתילאת, פ'. 2012. מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ – חקר מקרים: אימוץ עם קשר ואימוץ על ידי משפחות אומנה. מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-626-12.

שורק, י'; וניגים-אכתילאת, פ'. 2012. מסמך רקע לתכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ". מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-595-12.

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il; ניתן למצוא את הפרסומים גם באתר המכון: jdc.org.il/brookdale

An executive summary of this and other reports, in English, is available on the Institute website

תמצית המחקר

1. מבוא

שירותי האומנה בישראל הם חלק חשוב במערך השירותים החוץ-ביתיים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה). מערך זה של שירותים נועד לענות על צורכיהם של ילדים ובני נוער עד גיל 18 הנמצאים במצבי סיכון וסכנה על רקע תפקוד הורי לקוי ושאינם יכולים להמשיך לגדול בבית הוריהם. בקרב אוכלוסייה זו נכללים גם ילדים ובני נוער עם מוגבלות (שכלית, נפשית או פיזית), שמשפחותיהם אינן מוכנות או אינן יכולות לטפל בהם. במקרים אלה האומנה מופעלת עד הגיעם לגיל 21, סיום מערך החינוך המיוחד.

האומנה היא סידור זמני שנועד לתת מענה עד למציאת בית קבוע – חזרת הילד אל משפחתו המולידה או מסירתו לאימוץ. את משפחת האומנה מלווה הגוף המפעיל את האומנה באזור מגוריה והיא מקבלת דמי אחזקה לצורך מימון הוצאותיו השוטפות של הילד והחזרים על הוצאות מיוחדות ממשרד הרווחה. בשנת 2012 שהו 3,373 ילדים ובני נוער במשפחות אומנה בישראל (נתונים מתוך מערכת התשלומים [המס"ר] של משרד הרווחה).

שלוש יחידות במשרד הרווחה מפנות ילדים לאומנה:

(1) שירות ילד ונוער (באגף לשירותים אישיים וחברתיים) מופקד על הטיפול בילדים ובבני נוער עד גיל 18 הנמצאים במצבי סיכון וסכנה במשפחותיהם או בקהילה. ההחלטה על הוצאת ילד מן הבית מתקבלת בוועדות תכנון טיפול והערכה של משרד הרווחה. בשנת 2012 שהו במשפחות אומנה 2,699 ילדים ובני נוער שהופנו משירות זה (נתונים מתוך מערכת המס"ר).

(2) האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית (להלן: האגף למוגבלות שכלית) מופקד על הטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית ("פיגור" בעבר) בכל הגילים והרמות, ובבני משפחותיהם. ההחלטה על הוצאת ילד מן הבית מתקבלת בוועדות אבחון של משרד הרווחה. בשנת 2012 שהו במשפחות אומנה 377 אנשים שהופנו מיחידה זו (נתונים מתוך מערכת המס"ר).

(3) האגף לשירותי רווחה ושיקום (להלן: אגף השיקום) מופקד על ילדים ובוגרים, מלידה ועד גיל 64, עם נכות פיזית או חושית, מוגבלויות תפקודיות ותסמונות תורשתיות שונות וכן על אוכלוסייה פוסט-אשפוזית של ילדים ובני נוער עם ליקויים אורגניים מורכבים (אלישר ואחרים, 2012). ההחלטה על הוצאת ילד מן הבית מתקבלת בוועדות תכנון טיפול והערכה של משרד הרווחה וכן בוועדות השמה מחוזיות של אגף השיקום. בשנת 2012 שהו במשפחות אומנה 297 אנשים שהופנו מיחידה זו (נתונים מתוך מערכת המס"ר).

בשנת 2001 החל תהליך הפרטה חלקית של ענף האומנה. בתחילה הופרטו שירותי האומנה לילדים שהופנו משירות ילד ונוער, וב-2006 הופרטו גם שירותי האומנה לילדים עם מוגבלות. ארבעה ארגונים מפעילים כיום את ענף האומנה: מטב, אור שלום, מכון סאמיט וארגון שח"ר. ארגונים אלה אחראים לגיוס המשפחות האומנות, להכנתן לקליטת הילד, ולליווי הנדרש במהלך שהותו של הילד במשפחה

האומנת.¹ הפיקוח על איכות הטיפול בילד ובמשפחות האומנה ועל היקף הליווי, העברת התשלום החודשי למשפחות ומתן ההחזרים עבור ההוצאות המיוחדות (כגון טיפול נפשי, סיוע בלימודים וחוגים) נותרו באחריות משרד הרווחה. בספטמבר 2007 הופרט סל ההוצאות המיוחדות למשפחות האומנה לילדים שהופנו משירות ילד ונוער: נבנה במשותף סל חודשי ממוצע המועבר לארגונים המפעילים, והם אלה המממנים את השירותים הדרושים לילד, על פי תכנית הטיפול שנקבעה עבורו.

לאור המרכזיות של ענף האומנה במערך השירותים לילדים בקצה רצף הסיכון, במלאת עשור לתהליך ההפרטה החלקית ועל רקע שינויים שחלו במערכת השירותים לילדים בסיכון, ביקשו במשרד הרווחה לבחון כיצד פועלים שירותי האומנה כיום. מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל התבקש לערוך את המחקר, והוא בוצע בשנים 2011-2012.

2. תיאור המחקר

מטרות המחקר

המטרה המרכזית של המחקר הייתה לספק מידע על אופן הפעלת שירותי האומנה על ידי הארגונים המפעילים, כבסיס לשיפור השירות והמענים הניתנים במסגרתו. מטרה נוספת של המחקר הייתה לבחון את דפוסי השימוש בשירותי האומנה בשנים 2000-2012.

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה שלוש קבוצות:

- ◆ **מנחות האומנה** שעבדו בארגונים המפעילים בעת ביצוע המחקר
- ◆ **ילדים** מלידה ועד גיל 21 ששהו באומנה בעת ביצוע המחקר
- ◆ **המשפחות האומנות** לילדים מלידה ועד גיל 21 ששהו באומנה בעת ביצוע המחקר.

המדגם

מקרב הילדים נדגמו בסך-הכול 431 ילדים: **יחידה מפנה** – 276 ילדים שהופנו משירות ילד ונוער, 78 ילדים שהופנו מאגף השיקום ו-77 ילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית; **ארגון מפעיל** – 136 ילדים מכל אחד מן הארגונים: מטב, אור שלום ומכון סאמיט, ו-23 ילדים מארגון שח"ר.

כלי המחקר

רכיב כמותי (המידע נאסף בחודשים ספטמבר 2011 - מאי 2012)

- ◆ שאלון למילוי עצמי למנחות האומנה: סך-הכול מולאו 79 שאלונים (היענות של 65%)
- ◆ שאלון למנחות על אודות הילדים באומנה: סך-הכול מולאו 403 שאלונים (היענות של 94%)

¹ בעת המחקר טיפלו מטב, אור שלום ומכון סאמיט בעיקר בילדים שהפנה שירות ילד ונוער, אך גם בילדים שהפנו האגף למוגבלות שכלית ואגף השיקום. לעומתם, ארגון שח"ר טיפל בעיקר בילדים שהפנה לאומנה האגף למוגבלות שכלית.

◆ ריאיון טלפוני עם ההורים האומנים: סך-הכול רואיינו הורים ל-248 ילדים, הורה אחד בכל משפחה (היענות של 58% מכלל המדגם ושל 81% מקרב ההורים שהארגון המלווה אותם העביר הסכמה לראינם)

◆ מידע מנהלי מתוך מערכת התשלומים (המס"ר) של משרד הרווחה, בדבר מגמות ארציות בשימוש בשירותי האומנה.

רכיב איכותני (המידע נאסף בחודשים מארס-אוגוסט 2011)
נערכו 18 ראיונות עומק עם בעלי תפקידים במשרד הרווחה ובארגונים המפעילים את האומנה.

ניתוח המידע

בניתוח המידע הכמותי שוקללו הנתונים לפי אחוז הילדים שהופנו משלוש היחידות המפנות ולפי אחוז הילדים בארגונים המפעילים, מסך-כול אוכלוסיית המחקר. המידע האיכותני נותח בשיטה של ניתוח תוכן.

3. עיקרי הממצאים

3.1 דפוסי השימוש במענה האומנה בישראל בשנים 2000-2012

מן המידע המנהלי שהתקבל ממערכת המס"ר של משרד הרווחה עולה כי אף שבשנים 2000-2012 חלה ירידה של 8.2% במספר הילדים שהושמו בסידור חוץ-ביתי, מספר הילדים שהושמו באומנה עלה ב-12.7%. נתון זה עולה בקנה אחד עם מדיניות משרד הרווחה להרחיב את השימוש במענה האומנה, לעומת הפנימיות, במיוחד בקרב ילדים בגיל הרך.

עוד עולה מן המידע המנהלי כי בשנים 2000-2012 חלה עלייה של 11.5% במספר הילדים שהופנו לאומנה משירות ילד ונוער, אולם העלייה המשמעותית לאורך השנים חלה בקרב ילדים שהופנו מאגף השיקום (47.8%) ומן האגף למוגבלות שכלית (39.1%). מעניין לציין כי העלייה הניכרת בשיעור הילדים שהופנו לאומנה מאגף השיקום החלה ב-2006, וייתכן כי היא קשורה להפרטה החלקית של האומנה באגף זה, שהחלה באותה שנה.

3.2 המאפיינים והצרכים של הילדים באומנה בעת ביצוע המחקר,

ותפיסת השינויים שחלו אצל הילד

מגדר: כמחצית (52%) מן הילדים באומנה הם בנים. מן המידע המנהלי עולה כי יחס זה בין בנים לבנות נשמר לאורך השנים.

גיל: אף שגילם הממוצע של הילדים באומנה הוא 11 שנים, 12%-17% מקרב הילדים שהופנו מאגף השיקום או מן האגף למוגבלות שכלית הם צעירים בני 19-21. מן המידע המנהלי עולה כי בשנים 2000-2012 חלה ירידה באחוז בני הנוער מכלל הילדים באומנה ועלייה באחוז הילדים בגיל הרך. מגמה זו תואמת את מדיניות משרד הרווחה.

גיל הכניסה לאומנה: גיל הכניסה הממוצע למשפחת האומנה הוא חמש שנים. המידע המנהלי מצביע על עלייה באחוז הילדים בגיל הרך שהושמו באומנה לצד ירידה באחוז בני הנוער שנקלטו באומנה. מגמה זו עולה אף היא בקנה אחד עם מדיניות משרד הרווחה.

ארץ הלידה של הילדים ושל הוריהם המולידים: נמצא כי בשנים 2000-2012 גדל שיעור ילדי העולים מקרב כלל הילדים באומנה פי שמונה, למרות שבמהלך השנים 2000-2011 חלה ירידה קלה בחלקם של העולים בכלל אוכלוסיית הילדים בישראל (מ-11.5% ל-9.2%) (ציונית וברמן, 2012).

מגזר: מן המידע המנהלי עולה כי בשנים 2000-2012 חלה עלייה ניכרת (57%) במספר הילדים שהופנו לאומנה מרשויות מקומיות ערביות. חשוב לציין כי גם לאחר עלייה זו, אחוז הילדים הערביים באומנה נמוך בהרבה משיעורם בכלל האוכלוסייה ועמד על 11.9% בשנת 2012.

סוגי המוגבלויות: ל-64% מן הילדים באומנה יש מוגבלות אחת לפחות, כגון הפרעת קשב וריכוז, לקות למידה, הפרעה רגשית או התנהגותית, מוגבלות שכלית או תסמונת דאון. כצפוי, כל הילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית ומאגף השיקום הם בעלי מוגבלות. עם זאת יצוין כי כמחצית (53%) מן הילדים שהופנו משירות ילד ונוער סובלים ממוגבלות כלשהי.

רמת התפקוד של הילד: מנחות האומנה העריכו כי יותר מ-70% מן הילדים מתפקדים היטב מבחינה חברתית, התנהגותית ולימודית. עם זאת, אחוז הילדים שחווים קשיים בתחום ההתפתחותי (עד גיל שש), בתחום הלימודי או בתחום הרגשי הוא גבוה יחסית (22% עד 30% מן הילדים).

תפיסת השינויים שחלו אצל הילד במהלך שהותו באומנה: ממצאי המחקר משקפים את הערכותיהם של ההורים האומנים בנוגע לשינוי שחל בילד במהלך שהותו באומנה. יצוין כי בחינת השינויים נעשתה בנקודת זמן אחת ולא באמצעות השוואה בין שתי נקודות זמן. מדיווחיהם של ההורים האומנים עולה כי בקרב אחוז גבוה מן הילדים (76%) חל שינוי כלשהו לטובה במצבם, בחמישה תחומים לפחות מתוך 11 התחומים (מדד מסכם). התחומים שבהם חל שינוי מפורטים להלן:

- ◆ **בתחום הרגשי וההתנהגותי:** בקרב 88% מן הילדים חל שינוי במצב הרוח הכללי. עלייה בביטחון ובדימוי העצמי צוינה בנוגע ל-88% מן הילדים, ובקרב 86% מן הילדים חל שינוי לטובה במצב הנפשי.
- ◆ **בתחום החברתי וביחסים בין-אישיים:** בקרב 86% מן הילדים חל שינוי ביחסים עם בני גילם ואצל 82% מן הילדים חל שינוי לטובה ביחסיהם עם מבוגרים.
- ◆ **בתחום הלימודי:** 80% מן הילדים נתרמו בתחום הלימודי.
- ◆ **בתחום הפיזי והבריאותי:** בקרב 88% מן הילדים חל שינוי בהתפתחות הפיזית ובמצב הבריאות, ובקרב 90% מהם חל שינוי כלשהו לטובה בהופעה החיצונית.

3.3 המערך הארגוני להספקת שירותי האומנה

א. כוח האדם בארגונים המפעילים: מנחות האומנה והמדריכות

בארגונים המפעילים את שירותי האומנה מועסקות מנחות אומנה ומדריכות. מנחת האומנה מלווה את הילד בסידור האומנה ואת משפחתו האומנת לאורך כל תקופת ההשמה. תפקידי המנחה רבים

וכוללים אבחון של צורכי הילד, שותפות בבניית תכנית הטיפול במסגרת ועדות תכנון טיפול והערכה, תמיכה במשפחה האומנת וניהול תקציב ההוצאות בשיתוף פעולה עם גורמים בקהילה. מנהלים בארגונים המפעילים ציינו את מורכבות תפקידן של המנחות, הנובעת הן מריבוי המטלות הן מן המורכבות הרגשית הכרוכה בתפקיד. **מדריכת מנחות האומנה** מנהלת צוות של 15-20 מנחות ותפקידה לספק הדרכה קבוצתית, הדרכה אישית ותמיכה רגשית לכל מנחה.

המאפיינים האישיים והתעסוקתיים של מנחות האומנה: כמעט כל מנחות האומנה הן נשים (96%) ורובן יהודיות (83%) וצעירות יחסית (בנות 32.4 בממוצע). לכל המנחות תואר אקדמי בעבודה סוציאלית ול-25% מהן תואר שני. רובן השתלמו גם בנושאים אחרים כגון טיפול והנחיה. הוותק של המנחות בארגון הוא נמוך: 2.7 שנים בממוצע, והוא נובע מתחלופה רבה בתפקיד. הוותק שלהן כעובדות סוציאליות הוא 6.7 שנים בממוצע. למרות דרישת משרד הרווחה כי המנחות יחלו בתפקידן לאחר שלוש שנות ותק לפחות, נמצא כי ל-39% מן המנחות יש ותק של פחות משלוש שנים כעובדות סוציאליות. כמעט כל המנחות (95%) עובדות בארגון בהיקף של יותר מחצי משרה. בחינת עומס העבודה של המנחות, שחושב על פי היקף המשרה למספר הילדים בטיפול, העלתה כי 68% מהן היו אחראיות לליווי מספר ילדים העומד בתקנות (עד 37 ילדים לעובדת במשרה מלאה), והיתר היו אחראיות במסגרת תפקידן לליווי יותר ילדים משנקבע בתקנות.

ההכשרה, ההדרכה והליווי של מנחות האומנה:

- ◆ **הכשרה מקדימה:** מנחות האומנה אמורות להשתתף בקורס הכשרה מקדימה מטעם משרד הרווחה, הכולל הקניית ידע, מיומנויות וכלים בתחומים רלוונטיים. 59% מן המנחות, בכלל הארגונים, דיווחו כי הן השתתפו בקורס הזה. שיעור זה נע בין 33% ל-92% בין הארגונים השונים.
- ◆ **הדרכה, ליווי והעשרה:** התדירות הגבוהה של ההדרכות ושל פעילויות ההעשרה מצביעה על תמיכה רבה במנחות; 78% מהן דיווחו כי יש להן הדרכה אישית (ליווי) פעם בשבוע ו-79% דיווחו כי יש להן הדרכה קבוצתית אחת לשבוע-שבועיים. גם בנושא זה נמצאה שונות רבה בין הארגונים המפעילים: 48% מן המנחות באחד הארגונים קיבלו הדרכה (אישית או קבוצתית) בתדירות גבוהה לעומת כ-90% מן המנחות בארגונים האחרים. נוסף על כך, 80% מן המנחות דיווחו כי השתתפו בקורס או בהשתלמות מטעם הארגון המפעיל בתחומים הרלוונטיים לעבודתן.

שביעות הרצון של המנחות מהיבטים שונים בעבודתן:

- ◆ **הכשרה, הדרכה וליווי:** מנחות האומנה הביעו שביעות רצון נמוכה יחסית מן ההכשרה המקדימה; 54% ציינו כי היו מרוצות ממנה "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד". שביעות הרצון מן ההדרכה השוטפת הייתה גבוהה הרבה יותר: 97% מן המנחות מרוצות מן ההדרכה האישית (ליווי) ו-74% מהן מרוצות מן ההדרכה הקבוצתית. המנחות ציינו כי הן מעוניינות בהכשרה נוספת בנושאים האלה: הדרכת הורים (46%), טיפול בילדים ובבני נוער (41%) וטיפול משפחתי (24%).
- ◆ **התפקיד:** מרבית המנחות הביעו תחושות חיוביות כלפי עבודתן: 93% מרגישות שיש להן אחריות "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד", 76% חשות סיפוק בתפקידן ו-75% חוות תחושת שליחות. לצד זאת דיווחו המנחות גם על קשיים בתפקיד: 89% דיווחו על תחושת עומס, 70% דיווחו על לחץ נפשי ו-49% מן המנחות דיווחו על שחיקה. הקשיים הכרוכים בתפקיד עלו גם בראיונות עם

מנחות האומנה ועם גורמים אחרים בארגונים המפעילים. בארגונים השונים מודעים לכך, כפי הנראה, ונעשים ניסיונות להקל את הלחץ והעומס על המנחות.

◆ **סביבת העבודה ותנאי העבודה:** שביעות רצון גבוהה דווחה באשר לתמיכה מצד עמיתים (93%) וממונים (85%), באשר לעניין בעבודה (88%) ובנוגע לאפשרות לתרום למשפחות (84%). נוסף על כך, 95% מן המנחות ציינו כי הארגון מאפשר להן להתמקצע בתחום עבודתן ו-78% מהן דיווחו כי הארגון מעודד יוזמות אישיות. שביעות רצון פחותה יותר הובעה בנוגע לעידוד ליציאה ללימודים (56%), לשעות העבודה (48%), לקידום המקצועי ולסביבת העבודה (41% בכל אחד). שביעות רצון נמוכה צוינה בנוגע לשכר (רק 7% מרוצות ממנו "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד") ובנוגע לתנאים הסוציאליים (11%).

◆ **עבודת הארגון עם המשפחות:** 79% מן המנחות דיווחו כי תמיכת הארגון במשפחות האומנות יעילה "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד", ו-69% מרוצות מתמיכת הארגון בילדים. לעומת זאת, 11% בלבד ציינו כי הקשר עם המשפחות המולידות משביע רצון. גם בנוגע ליעילות בגיוס המשפחות אחוז המנחות שהביעו שביעות רצון אינו גבוה ועומד על 49%.

ב. המאפיינים של המשפחות האומנות

◆ **מצב משפחתי:** 83% מן הילדים חיים במשפחה אומנת שבה שני הורים נשואים, ולמרבית המשפחות האומנות (91%) יש ילדים ביולוגיים משלהן (3.9 ילדים בממוצע).

◆ **מגזר:** 75% מן הילדים חיים במשפחות מן המגזר היהודי ו-25% מהם חיים במשפחות מן המגזר הערבי.

◆ **רמת דתיות:** כמחצית מן הילדים חיים במשפחה אומנת דתית (27%) או חרדית (21%), 30% חיים במשפחה אומנת מסורתית ו-22% מן הילדים חיים במשפחה אומנת חילונית.² ייצוג המשפחות הדתיות והחרדיות גבוה יותר מפי שניים משיעורן בכלל האוכלוסייה (הסקר החברתי לשנת 2009).

◆ **מצב כלכלי ורמת השכלה:** להערכת מנחות האומנה, 52% מן הילדים חיים במשפחות אומנות שמצבן הכלכלי בינוני ו-41% מהם חיים במשפחות אומנות שמצבן הכלכלי טוב עד טוב מאוד. השכלתם של כ-46% מן ההורים האומנים היא על-תיכונית ויותר.

◆ **מצב תעסוקתי:** מרבית ההורים האומנים עובדים (80% מן האבות ו-60% מן האימהות).

◆ **גיל ההורים:** ההורים האומנים מבוגרים יחסית; גיל האימהות הממוצע הוא 50.7 וגיל האבות הממוצע הוא 53.6. 12% מן האימהות ו-26% מן האבות הם בני 61 ויותר. על פי התקנות, על פער הגילים בין ההורים האומנים לילד באומנה להיות עד 55 שנה. מן הממצאים עולה כי ב-95% מן המקרים משפחות האומנות ילדים שלא במסגרת אומנת קרובים³ עמדו בתנאי זה. אף שבאומנה בגיל הרך פער הגילים בין הילד להוריו האומנים אמור שלא לעלות על 43 שנה, כדי לאפשר אימוץ בעתיד, נמצא כי 60% מן הילדים בגיל הרך הושמו במשפחות שבהן פער הגילים היה גדול מזה.

◆ **אומנת קרובים:** 37% מן הילדים שוהים באומנה אצל קרובי משפחתם. נמצא כי באומנת קרובים יש פי שניים יותר משפחות חד-הוריות, להורים האומנים השכלה נמוכה יותר ומצבם הכלכלי טוב פחות בהשוואה להורים באומנה שאינה אומנת קרובים.

² השאלה על רמת דתיות התייחסה לכל המגזרים. עם זאת, הקטגוריה "חרדי" צוינה רק בקרב יהודים.
³ על אומנת קרובים לא חלה הגבלה זו ולכן ילדים במשפחות אלה לא נכנסו לניתוח.

◆ **הוותק והיקף המעורבות בשירותי האומנה:** הוותק הממוצע של ההורים באומנה הוא 11.4 שנים. עוד נמצא כי מספר הילדים הממוצע שהיו ועודם בטיפול של משפחה אומנת הוא 3.7. 32% מן המשפחות שימשו במשך השנים אומנות לילד אחד בלבד. 60% מן הילדים שוהים במשפחת אומנה המטפלת כיום ביותר מילד אחד.

ג. הפיקוח על שירותי האומנה

היחידות המפנות ילדים לאומנה אחראיות לפקח על השירותים שמספקים הארגונים המפעילים ועל איכות הטיפול הניתן לילד במשפחת האומנה. שישה מפקחים חולקים ביניהם את עבודת הפיקוח, לפי היחידה המפנה ולפי המחוז. המפקחים מבקרים בסניפי הארגון המפעיל, מאשרים כל משפחה חדשה שאותרה וכל השמה של ילד במשפחת אומנה. הם אף מייעצים לארגונים המפעילים בנוגע לסוגיות העולות מן השטח ובנוגע למקרים המצריכים מעורבות של משרד הרווחה.

3.4 דרכי העבודה עם המשפחות האומנות ועם הילדים

גיוס משפחות: נציגי הארגונים המפעילים דיווחו בראיונות עמם על שלוש דרכים עיקריות לגיוס משפחות לאומנה: פרסום בכלי התקשורת, הפניה מארגונים מפעילים אחרים ופנייה יזומה של משפחות אשר שמעו על אפשרות זו מאנשים אחרים ומעוניינות בכך.

הכנת המשפחות לקראת התפקיד: ההכנה כוללת השתתפות בקורס במ"ה (בחירה, מיון, הכנה), שאותו מעבירות מנחות האומנה. 45% מן ההורים האומנים דיווחו כי השתתפו בקורס זה. עם זאת חלקם השתתפו בהכנה אחרת, כגון שיחות עם מנחת האומנה או השתתפות בקורס רלוונטי לתפקיד. 79% מן ההורים שהשתתפו בהכנה כלשהי היו מרוצים ממנה "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד".

התאמה בין הילד למשפחת האומנה: בראיונות עם מנחות האומנה צוין כי מושם דגש על התאמה מרבית בין אורח החיים של המשפחה המולידה ובין אורח החיים של המשפחה האומנת. ההתאמה שנעשית בין הילד למשפחה האומנת המיועדת היא בהיבטים האלה: מגזר, מידת דתיות, רמה חברתית-כלכלית ולעתים גם מוצא. בד בבד נערך גם תיאום ציפיות עם המשפחה האומנת בנוגע לרקע שממנו בא הילד, המין והגיל שלו, ונעשה ניסיון להתאמה גם מבחינת המזג של הילד. לרוב הביעו אנשי המקצוע שביעות רצון מן ההתאמה המושגת.

הליווי השוטף של המשפחות האומנות:

◆ **מתכונת הקשר ותדירותו:** הקשר בין המנחות למשפחות מושתת בעיקר על ביקורי בית ועל קשר טלפוני. תדירות הליווי אמורה להיות מפגש אחד לפחות בחודש, בבית המשפחה האומנת (על פי תע"ס 8.2). מדיווחי ההורים עולה כי 90% מן המשפחות זוכות לליווי בתדירות כזו. מנחות האומנה דיווחו כי בקרב 76% מן הילדים מתקיים קשר טלפוני עם משפחת האומנה בתדירות של פעם בשבוע או פעם בשבועיים.

◆ **הגורם העיקרי שעמו משוחחת מנחת האומנה במפגשים:** ההורים ציינו כי בביקורי הבית המנחה משוחחת כמעט תמיד (97%) עם אחד ההורים. בנוגע ל-64% מן הילדים דווח שהיא משוחחת גם

עם הילד באומנה. נמצאה שונות רבה בין הארגונים באחוז הילדים שעמם משוחחת מנחת האומנה: בין 47% ל-88%.

◆ **נושאי השיחה העיקריים:** ההורים דיווחו כי במפגש האחרון הם שוחחו עם המנחה בעיקר על מצב הילד ועל תפקודו וכן על הצרכים והקשיים שלו.

◆ **תחומי הליווי:** מדיווחי המנחות עולה כי בקרב מרבית ההורים האומנים עוסק הליווי בקשר בין ההורים האומנים לילד (89%), בטיפול במצבו הרגשי-התנהגותי (85%) ובמצבו הלימודי (74%). נוסף לכך, למנחות קשר עם אנשי מקצוע המטפלים בילד: 86% מן המנחות נמצאות "מדי פעם" או "לעיתים תכופות" בקשר עם לפחות ארבעה מבין חמישה בעלי תפקידים שבדרך כלל נוטלים חלק בטיפול בילד, ובהם עו"ס המשפחה המולידה ואנשי חינוך.

◆ **תחומי הסיוע:** מרבית ההורים האומנים (82%) דיווחו כי קיבלו סיוע "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד" בתחום אחד לפחות מבין 11 תחומים, ובהם התמודדות עם צורכי הילד בהיבטים שונים, תיווך עם גורמים בקהילה המטפלים בילד, מיצוי זכויות המשפחה האומנת, התמודדות עם חוסר הוודאות בנוגע לעתיד, והקשר עם המשפחה המולידה של הילד.

◆ **הערכת מנחות האומנה את הליווי:** 88% ממנחות האומנה העריכו כי הליווי מצד הארגון המפעיל עונה על צורכי המשפחה והילד. עם זאת, קצת פחות ממחציתן (44%) ציינו שתדירות הקשר שלהן עם המשפחות האומנות היא מועטה מדי, ובאשר לתדירות הקשר עם הילד עצמו, 65% דיווחו שתדירות הקשר עמו היא מועטה מדי. בנוגע לדפוסי העבודה עם אנשי המקצוע האחרים המטפלים בילדים: 50%-75% מן המנחות דיווחו כי הן מרוצות "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד" מהקשר שלהן עם גורמים אלה.

◆ **שביעות רצון ההורים מן הליווי:** מדיווחי ההורים האומנים עולה שביעות רצון רבה מהיבטים שונים בתפקוד מנחת האומנה; 90% (מדד מסכם) ציינו לפחות חמישה היבטים חיוביים בליווי (מתוך שמונה היבטים), ובהם: המנחה נעימה ונוח לשוחח עמה, היא אמינה, זמינה בעת הצורך, בעלת ידע בתחום האומנה ותומכת רגשית. 81% מן ההורים דיווחו כי מנחת האומנה נותנת עצות מועילות והכוונה.

שירותים למשפחה האומנת מטעם הארגון המפעיל: מלבד הליווי השוטף של המשפחות, הארגונים המפעילים מעניקים שירותים נוספים בתחום ההדרכה, התמיכה והפנאי. 80% מן ההורים האומנים דיווחו כי אחד או יותר מבני המשפחה השתתף בפעילות אחת לפחות מטעם הארגון המפעיל, כגון ימי כיף, מסיבות וקבוצות תמיכה להורים. נוסף על כך, מדיווחי מנחות האומנה עולה כי 50% מן ההורים השתתפו בהדרכת הורים פרטנית ו-12% מהם נטלו חלק בהדרכת הורים קבוצתית.

מענים ושירותים שמספקים גורמים נוספים: הארגונים המפעילים נדרשים לדאוג להספקת שירותים נוספים דרך גורמים חיצוניים, כגון טיפולים, מסגרות שהייה לאחר יום הלימודים, חוגים ועוד. מדיווחי המנחות עולה כי 81% מן הילדים קיבלו שני סוגי מענים לפחות. הבולטים בהם היו העשרה (51%), תגבור לימודי (47%) וטיפול נפשי (45%).

מענים חסרים לילד: להערכת מנחות האומנה, רבע מן הילדים (24%) לא קיבלו מענה לצורכיהם במסגרת סל ההוצאות המיוחדות. נמצא כי ל-32% מן הילדים היה צורך בחונך ול-27% היה צורך

בחוגים. מדיווחי המנחות עולה כי ב-77% מן המקרים צרכים אלו לא קיבלו מענה מכיוון שסל ההוצאות המיוחדות מצומצם יחסית, ומענים מסוג העשרה נמצאים בעדיפות שלישית במדרג העדיפויות למימון. על 53% מן הילדים שלא קיבלו מענה במסגרת הסל דווח כי המענה סופק תודות למימון ההורים האומנים. מדיווחי ההורים האומנים עולה כי הצרכים העיקריים שעליהם לא ניתן מענה, למרות הצורך בכך, הם: תשלומי בית ספר וציוד נלווה, טיפולים ותרופות.

3.5 יציבות ההשמה החוץ-ביתית, משך השהות באומנה ואיכות הטיפול

א. יציבות ההשמה ומשך השהות באומנה

בסך-הכול נמצאה יציבות רבה בהשמות באומנה, המתבטאת במספר השמות נמוך ובמשך שהות ארוך של הילדים במשפחות האומנה.

סידורים חוץ-ביתיים קודמים: מדיווחי המנחות עולה כי ל-68% מן הילדים האומנה הנוכחית היא הסידור החוץ-ביתי הראשון, עבור 28% זה הסידור השני ורק 4% מן הילדים היו בכמה סידורים חוץ-ביתיים טרם הגעתם למשפחת האומנה הנוכחית.

משך השהות במשפחת האומנה הנוכחית: אף שמשך השהות באומנה לילדים שהופנו משירות ילד ונוער אמור שלא להתארך יותר מארבע שנים, להוציא מקרים יוצאי דופן,⁴ מדיווחי הארגונים המפעילים עלה כי משך השהות של ילד באומנה הוא 6.3 שנים בממוצע, וכי רק כ-40% מן הילדים שהופנו משירות ילד ונוער שהו במשפחת האומנה הנוכחית פרק זמן של עד ארבע שנים. ילדים שהופנו מאגף השיקום ומן האגף למוגבלות שכלית שהו משך זמן ארוך יותר במשפחת האומנה – כ-9 שנים בממוצע. בחינת הילדים שהופנו משירות ילד ונוער והושמו באומנה בגיל הרך (37% מן הילדים) העלתה כי ממוצע משך השהות הוא 7.2 שנים. ממצא זה מצביע על קושי ביישום מדיניות המשרד לעודד מציאת בית קבוע לכל ילד – חזרה לבית ההורים המולידים, או במקרה שאין אפשרות כזו, שילוב הילד במשפחה מאמצת.

מן הממצאים עולה עמימות באשר לתכניות לעתיד עבור אחוז ניכר מן הילדים: על שיעור גבוה מאוד מן הילדים (71%) דווח כי התכנית לטווח הארוך עבורם אינה ידועה, ועל אחוז נמוך של ילדים דווח כי מתוכנן עבורם סידור קבע: 9% צפויים לשוב אל בית הוריהם המולידים, 7% עתידים להיות מאומצים ו-13% מתוכננים להשתלב בסידור חוץ-ביתי אחר. ממצאים אלה עשויים להצביע על קשיים שונים: מצד מנחות האומנה, ייתכן כי הן אינן מיוודעות על החלטות הוועדה לתכנון טיפול והערכה בנוגע לעתיד הילד; ומצד המחלקות לשירותים חברתיים, ייתכן כי התכנסויות הוועדה הן נדירות או שלא מתקיימים בהן דיונים בנוגע לעתידו של הילד. נוסף על כך ייתכן כי עבודת המחלקות עם המשפחות המולידות מועטה ולא נבנות או מתבצעות תכניות שיקום להורים שיאפשרו בסופן חזרה של הילד אל חיק משפחתו.

⁴ במקרים יוצאי דופן האומנה לילדים שהופנו על ידי שירות ילד ונוער עשויה להתארך אף עד גיל 18. אומנה לילדים שהופנו על ידי הגורמים המפנים האחרים עשויה להתארך אפילו לכל החיים.

ב. המשפחה האומנת והילד באומנה: דפוסי הקשר ואיכות הטיפול

לטיפול שמעניקות משפחות האומנה לילד ולטיב הקשר שנוצר יש השפעה משמעותית על רווחתו של הילד ועל עתידו, כמו גם על רווחת כל בני המשפחה. דיווחי המנחות וההורים האומנים מצביעים על דפוסי התנהגות וקשר חיוביים מאוד בין ההורים האומנים לילד באומנה. יש לציין כי הממצאים מבטאים את נקודת המבט של הנשאלים ואינם משקפים מדידה אובייקטיבית של דפוסי הקשר, איכותו והשפעתו, ועל כן תיתכן השפעה של רצייה חברתית.

להערכת מנחות האומנה, יותר מ-90% מן האימהות ו-85% מן האבות מביעים חיבה והערכה כלפי הילד, מציבים לו גבולות ברורים, רואים את כוחותיו, עורכים אתו פעילויות משותפות, מצליחים להרגיעו בעת מצוקה ומשתפים פעולה עם טיפולים והתערבויות. יחסים חיוביים אלה באים לביטוי גם מצד הילד: יותר מ-90% מן הילדים מגלים חיבה וקרבה להורה האומן ומבקשים את עזרתו בעת הצורך. עוד דווח כי 100% מן ההורים דואגים לצרכיו הרפואיים של הילד, 99% דואגים לצרכיו הפיזיים ו-98% מן ההורים משגיחים עליו בהתאם לגילו. בנוגע לילדים עם צרכים מיוחדים דווח כי 93% מן ההורים נותנים מענה לצרכיו המיוחדים של הילד. 88% ממנחות האומנה ציינו כי הן שבעות רצון מן הטיפול של המשפחה בילד "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד".

גם מדיווחי ההורים האומנים עולה כי 98% מן הילדים השתלבו במשפחה האומנת ו-95% מהם חווים תחושת שייכות למשפחה. על מידת ההצלחה של ההשמה עשויים להשפיע גורמים שונים ובהם היחסים שנוצרו עם הילדים הביולוגיים, התמודדות ההורים האומנים עם תפקידם ושביעות רצונם מן השילוב, כמפורט להלן:

◆ **דפוסי הקשר עם הילדים הביולוגיים:** ההורים האומנים דיווחו על יחסים חיוביים בין הילד באומנה לאחיו הקולטים: על יותר מ-90% מן הילדים דווח כי בינם ובין האחים הקולטים ניכרים גילויי חיבה ואהבה, האחים מסייעים להם והם מבליים ביחד. רק על כ-8% מקרב הילדים באומנה דווח כי הם חווים תחרות וקנאה ביחסיהם עם אחיהם הקולטים, או שיחסיהם עמם מתאפיינים בעימותים פיזיים ומילוליים (4%).

◆ **תחושות המלות את ההורים בטיפול בילד:** רוב ההורים האומנים דיווחו על תחושות חיוביות בנוגע לטיפול בילד באומנה: 90% אמרו כי הם חווים סיפוק בתפקידם ו-79% ציינו כי הם חשים הגשמה עצמית. שיעור נמוך של הורים ביטאו תחושות שליליות, כגון עומס (17%), לחץ (12%), קושי בפתרון בעיות (10%) ובדידות (4%). עם זאת, 50% מן ההורים האומנים דיווחו על חשש מן הפרדה מהילד. שיעור זה היה גבוה יותר בקרב הורים לילדים שהופנו משירות ילד ונוער (55%) לעומת הורים לילדים שהופנו מאגף השיקום (40%) ומן האגף למוגבלות שכלית (31%). גם תחושת בדידות דווחה בשיעור גבוה יותר בקרב הורים לילדים שהופנו משירות ילד ונוער (16% לעומת אחוזים בודדים בקרב הורים לילדים שהופנו מן היחידות האחרות).

◆ **תחומי הקושי בהתמודדות עם הילד באומנה:** 61% מן ההורים האומנים דיווחו כי יש להם קושי בשני תחומים לפחות, ובהם קושי להתמודד עם צורכי הילד, פחות פניות לטפל בילדיהם הביולוגיים או למצוא זמן לנוח או לבלות, קושי בקשר עם המשפחה המולידה, בפנייה לשירותים בקהילה ובמיצוי הזכויות של המשפחה האומנת. כ-40% מן ההורים האומנים דיווחו כי יש להם קושי להתמודד עם צורכי הילד בתחום הרגשי-התנהגותי ובתחום הלימודי.

◆ **שביעות הרצון מן התפקיד:** ההורים האומנים ציינו כי הם חווים שמחה מן היכולת להביא תועלת, כי הם מרוצים מן ההתפתחות ומן ההתקדמות של הילד באומנה ומכך שטוב לו, וכי הם שבעי רצון מכך שילדיהם הביולוגיים מתחנכים לתרום. הורים אומנים קרובי משפחה של הילד הביעו נוסף על כך שביעות רצון מן העובדה כי הילד נשאר במסגרת המשפחה.

◆ **פנייה לגורמי סיוע:** מדיווחי ההורים האומנים עולה כי הם מרבים להסתייע באנשי מקצוע (67% דיווחו שהם מסתייעים בשני גורמים לפחות), אך גם פונים לגורמים בלתי פורמליים כגון בני משפחה וחברים (61% מהם פונים לשני גורמים לפחות), כדי להתמודד עם האתגרים והקשיים באומנה. נמצא כי אחוז ההורים לילדים שהופנו מאגף השיקום או מן האגף למוגבלות שכלית המסתייעים בגורמי מקצוע פורמליים, גבוה יותר מאחוז ההורים לילדים שהופנו משירות ילד ונוער (כ-80% לעומת כ-60%, בהתאמה).

3.6 הקשר עם המשפחה המולידה –

מן המשפחה האומנת מצופה "לעודד קשר של המושם עם משפחתו בשיתוף המטפל במחלקה לשירותים חברתיים ומנחת האומנה" (תע"ס 8.2).

דפוסי הקשר: מדיווחיהן של מנחות האומנה עולה כי ל-82% מן הילדים באומנה רגילה⁵ יש קשר עם אחד ההורים המולידים לפחות (ל-78% יש קשר עם האם ול-59% יש קשר עם האב). המנחות מדווחות כי 51% מן הילדים נמצאים בקשר עם הוריהם המולידים בתדירות של אחת לשבוע-שבועיים, 26% מהם נמצאים בקשר עם הוריהם המולידים בתדירות של אחת לשלושה-ארבעה שבועות ו-23% מן הילדים נמצאים עמם בקשר אחת לחצי שנה ויותר. בקרב ילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית ומאגף השיקום תדירות הקשר נמוכה יותר – 62%-83% מהם נמצאים בקשר עם הוריהם בתדירות של פעם בשלושה שבועות לכל היותר.

דפוסי המפגש: מדיווח ההורים האומנים עולה כי מתוך 82% הילדים שנפגשים עם הוריהם המולידים, 45% נפגשים בבית ההורים המולידים, 34% נפגשים בבית ההורים האומנים, 11% נפגשים במרכז קשר ו-9% מן הילדים נפגשים עם הוריהם המולידים במקום ציבורי. שיעור גבוה יותר של ילדים שהופנו לאומנה מן האגף למוגבלות שכלית נפגשים עם הוריהם המולידים בבית ההורים האומנים (58% לעומת 31% בקרב ילדים שהופנו משירות ילד ונוער ו-24% בקרב ילדים שהופנו מאגף השיקום). ההורים האומנים של 59% מן הילדים סבורים כי המפגשים תורמים לילד.

דפוסי הקשר בין ההורים האומנים למשפחה המולידה: ל-83% מן ההורים האומנים יש קשר עם ההורים המולידים; 62% מהם מקיימים קשר שוטף עם ההורים המולידים, 29% נמצאים עמם בקשר מדי פעם ו-9% נפגשים עמם רק לעתים רחוקות מאוד. בנוגע ל-53% מן הילדים דיווחו ההורים האומנים כי הקשר שלהם עם ההורים המולידים מתאפיין בקבלה ובשיתוף.

⁵ על 91% מן הילדים דווח שהם שוהים באומנה רגילה. בשל מאפייניה הייחודיים של אומנה חסויה, שבהם שוהים 9% מן הילדים, מוצגים הנתונים על דפוסי הקשר עם ההורים המולידים בנוגע לילדים באומנה רגילה בלבד.

3.7 סיכום הממצאים העיקריים בנוגע לילדים עם מוגבלות

מאפייניהם הייחודיים של הילדים שהופנו לאומנה מאגף השיקום ומהאגף למוגבלות שכלית באים לביטוי הן בצורכיהם הייחודיים והן במגוון היבטים במתן מענה האומנה, כמפורט להלן.

הגיל הממוצע ומשך השהות באומנה: בהשוואה לילדים שהופנו משירות ילד ונוער, הגיל הממוצע של הילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית ומאגף השיקום גבוה יותר ומשך השהות באומנה ארוך יותר. ממצאים אלה משקפים את המדיניות כלפי אומנה של ילדים עם מוגבלות כאומנה ארוכת טווח, עד גיל 21 ואף מעבר לכך.

דפוסי הקשר בין הילדים עם מוגבלות ובין הוריהם המולידים: לשיעור נמוך יותר של ילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית ומאגף השיקום יש קשר עם אחד מן ההורים המולידים או עם שניהם, בהשוואה לילדים שהופנו משירות ילד ונוער. ייתכן שההסבר לכך הוא שיעורם הגבוה יותר של ילדים שהושארו בבית החולים בקרב ילדים אלה בהשוואה לשיעורם בקרב ילדים שהופנו משירות ילד ונוער. גם תדירות הקשר של ילדים עם מוגבלות עם הוריהם המולידים נמוכה יותר לעומת ילדים שהופנו משירות ילד ונוער.

מאפייני המשפחות האומנות:

- ◆ שיעור המשפחות הוותיקות (16 שנה ויותר) גבוה יותר בקרב הורים לילדים שהופנו מאגף השיקום ומן האגף למוגבלות שכלית לעומת הורים לילדים שהופנו משירות ילד ונוער.
- ◆ אחוז הילדים השהים במשפחת אומנה המטפלת כיום ביותר מילד אחד נמוך יותר בקרב משפחות שאומנות ילדים שהופנו מאגף השיקום או מן האגף למוגבלות שכלית לעומת משפחות שאומנות ילדים שהופנו משירות ילד ונוער.
- ◆ אחוז הילדים השהים באומנת קרובים נמוך יותר בקרב ילדים שהופנו מאגף השיקום ומן האגף למוגבלות שכלית לעומת ילדים שהופנו משירות ילד ונוער.

תחומי הקושי בהתמודדות ההורים האומנים עם הילדים עם מוגבלות: בהשוואה להורים לילדים שהופנו משירות ילד ונוער, שיעור גבוה יותר של הורים אומנים לילדים עם מוגבלויות דיווחו על קשיים בהתמודדות עמו, כגון קשיים הנוגעים למוגבלות של הילד, קושי להיעזר בשירותים וקושי להתמודד עם צרכיו החברתיים של הילד. עם זאת שיעור נמוך יותר מהם דיווחו על קושי בהתמודדות עם חוסר הוודאות בנוגע להמשך הקשר עם הילד.

מענים ושירותים לילדים עם מוגבלות: בהיבט זה בלטו בייחודיותם הילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית; שילוב במסגרת אחר הצהריים היה גבוה יותר בקרב ילדים אלה לעומת ילדים שהופנו משירות ילד ונוער ומאגף השיקום. סוגים שונים של טיפולים פרא-רפואיים נמצאו בשיעור גבוה יותר בקרב ילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית ומאגף השיקום לעומת ילדים שהופנו משירות ילד ונוער. לעומת זאת, אחוז הילדים שקיבלו תגבור לימודי היה גבוה כמעט פי שניים בקרב ילדים שהופנו משירות ילד ונוער ומאגף השיקום לעומת ילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית.

המאפיינים הייחודיים של ילדים שהופנו לאומנה מאגף השיקום: בהשוואה לילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית, שיעור גבוה יותר של ילדים שהופנו מאגף השיקום הושמו באומנה מסיבות הקשורות למשפחה, ולשיעור גבוה יותר מהם היו בעיות רגשיות וחברתיות בעת הגעתם למשפחה האומנת. בהשוואה לילדים שהופנו לאומנה משתי היחידות האחרות, לילדים שהופנו מאגף השיקום היו בעת ביצוע המחקר יותר קשיים חברתיים ויותר קשיים בתפקוד הרגשי-התנהגותי.

3.8 ההפרטה החלקית של שירותי האומנה

בתחילת שנות האלפיים חלו שינויים בענף האומנה בישראל. אלה התרחשו בעקבות ההפרטה החלקית של שירותי האומנה, שבמסגרתה הופקדו ארבעה ארגונים על ליווי המשפחות האומנות, בעוד ששרד הרווחה נותר מופקד על גיבוש עקרונות העבודה, על הפיקוח ועל המימון. גורמים במשרד הרווחה ונציגי הארגונים המפעילים את שירותי האומנה הביעו לרוב שביעות רצון כללית משינויים אלה. המרווינים ציינו כי ההפרטה החלקית תרמה לשיפור השירות שניתן לילדים ולמשפחות תודות לפיתוח הידע, להתמקצעות בדרכי העבודה שחלה בארגונים, להגדלת התקציב להפעלת שירותי האומנה מטעם משרד הרווחה ולייעול הטיפול בהוצאות מיוחדות לילדים שהופנו משירות ילד ונוער. נושאים אלה יוצגו להלן:

פיתוח גוף ידע: מן המחקר עולה כי ההפרטה החלקית תרמה לקידום ולפיתוח הידע המקצועי בתחום האומנה. זאת, בין היתר, מכיוון שהאומנה לילדים שהופנו משירות ילד ונוער הפכה לתחום מומחיות נפרד משאר התפקידים של עו"ס כוללניות במחלקות לשירותים חברתיים ונדרש פיתוח הידע המקצועי. בשנת 2007 הוקמו קבוצת למידה וקהילת ידע וירטואלית בהשתתפות נציגי הארגונים המפעילים ומפקחי האומנה מטעם משרד הרווחה. התכנים שנכתבו בקבוצת הלמידה פורסמו בקהילת הידע הווירטואלית של המשרד ושימשו בסיס להתדיינות. בשנת 2010 פורסמה סדרת חוברות בשם "אומנה, הלכה ומעשה", המשמשות סטנדרט לעבודה מקצועית בתחום האומנה. בשנת 2012 קמו קבוצות למידה נוספות בנושא אומנת ילדים עם מוגבלויות, בהובלת אגף השיקום והאגף למוגבלות שכלית.

שינויים בדפוסי העבודה:

- ◆ **שינויים בתהליכי הגיוס והקליטה של המשפחות:** אחד השינויים המרכזיים שחלו בעקבות ההפרטה החלקית הוא שאת שירותי האומנה מפעילים ארבעה ארגונים ולא 260 רשויות מקומיות. שינוי זה אפשר שיתוף פעולה ארצי במתן שירותי האומנה, אשר תרם להגדלת מאגר המשפחות המועמדות לאומנה. נוסף על כך, נטען כי בעקבות ההפרטה החלקית של שירותי האומנה הפך תהליך בחירת המשפחות למובנה יותר וההתאמה בין המשפחה לילד הפכה מקצועית וטובה יותר, בין היתר כי אפשר עתה לבחור משפחות מתוך מאגר גדול הרבה יותר העומד לרשות כל ארגון מפעיל. הגדלת מאגר המשפחות התאפשרה גם הודות לנקיטת דרכי פעולה שלא היו קיימות קודם, כמו פרסום באמצעי התקשורת. כמו כן פותחו אסטרטגיות לשימור משפחות שעברו את תהליכי המיון אך טרם נמצא להן ילד.
- ◆ **שינויים בליווי המשפחות:** המעבר להפעלה באמצעות ארגונים הוביל לשיפור הליווי ולהרחבתו גם למשפחות שקודם לכן לא זכו לליווי בשל מגוריהן ביישובים קטנים ומבודדים. כמו כן, בחלק מן הארגונים עובה הליווי והפך אינטנסיבי יותר בחודשי ההשמה הראשונים. ביטוי נוסף של

ההתמקצעות הוא פיתוח מומחיות בליווי משפחות שלהן מאפיינים ייחודיים, כגון משפחות המגזר החרדי או הערבי, משפחות לילדים בגיל הרך או בגיל ההתבגרות ועוד.

◆ **שינויים בליווי משפחות האומנות ילדים עם מוגבלות:** שני שינויים עיקריים חלו בליווי משפחות האומנות ילדים שהופנו מן האגף למוגבלות שכלית ומאגף השיקום. מחד גיסא, גדל מספר מנחות האומנה העובדות עם משפחות אלה, ומאידך גיסא, בניגוד למצב לפני ההפרטה החלקית, למנחות אלה אין לרוב הכשרה וניסיון ספציפיים לתחומי המוגבלויות, דבר שלעתים מעורר קשיים במתן מענים מסוימים. יש מנחות שלא ראו בכך קושי. הן ציינו כי המומחיות באומנה ובהפניה לשירותים רלוונטיים היא החשובה וכי הן מסתייעות ביעוץ והכוונה צמודים מן המפקחים המחוזיים, משתלמות בתחומים אלה ומלוות באנשי מקצוע. עם זאת, לדברי מפקחי האומנה נחוץ חיזוק לידע ולמומחיות של מנחות האומנה.

◆ **שינויים בחלוקת האחריות בין המחלקות ובין הארגונים המפעילים:** בעקבות ההפרטה החלקית פוצל תפקיד ליווי הילד באומנה: המחלקות לשירותים חברתיים אחראיות לליווי המשפחה המולידה ולשיקומה, כך שניתן יהיה להחזיר אליה את הילד, ואילו הארגונים המפעילים אחראים לליווי המשפחה האומנת והילד. יש אחריות משותפת לקיום דיון בוועדה לתכנון טיפול והערכה ולבניית תכנית טיפול המאושרת על ידי עו"ס המשפחה המולידה ומנחת האומנה, במשותף. היתרון בכך טמון במכוונות לצרכיו של הילד בנפרד מצורכי המשפחה המולידה ובאפשרות להבטיח ליווי שוטף לילדים באומנה. עם זאת נטען כי חלוקת האחריות כרוכה בשיתופי פעולה מורכבים. ואכן, נמצאו קשיים ביישום מדיניות שיתוף הפעולה בין הגופים ונראה כי הוצאתה לפועל היא תלויה מקום ופרסונה.

◆ **שינויים בתנאי ההעסקה של המנחות:** המעבר להפעלת שירותי האומנה דרך ארגונים חיצוניים הקלה על האפשרות לסיים את עבודתן של מנחות שאינן מתפקדות היטב. גורמים במשרד הרווחה ובארגונים המפעילים ראו בכך יתרון. עם זאת, המרואיינים ציינו כי תנאי ההעסקה של מנחות האומנה טובים פחות מאלה של העו"סיות במחלקות לשירותים חברתיים (למשל, אין העלאת שכר לעובדים ותיקים ואין החזר הוצאות רכב) והדבר מתבטא בשביעות רצון נמוכה מתנאי ההעסקה ובתחלופה גבוהה של המנחות.

◆ **שינויים בפיתוח דפוסי העבודה הבין-ארגוניים:** בין ארבעת הארגונים המפעילים את האומנה מתקיים קשר ושיתוף פעולה פורמלי באמצעות ההשתתפות בקבוצת הלמידה. נוסף על כך נערכים אחת לשלושה חודשים מפגשים עם המפקחים הארציים של שירותי האומנה במשרד הרווחה ובהם נידונות סוגיות הקשורות להפעלת האומנה. מנהלי הארגונים המפעילים מקיימים ביניהם גם קשר לא פורמלי, שביטוייו הם התייעצויות והפריה הדדית וכן התארגנות משותפת והצגת חזית מאוחדת מול משרד הרווחה.

◆ **שינויים בפיקוח על האומנה:** ההפרטה החלקית הובילה להפרדה בין הגוף המפעיל לגוף המפקח. לדברי מרואיינים, העובדה שהגוף המפעיל אינו מפקח על עצמו ונדרש מעתה למסור דין וחשבון לגורם המממן מביאה לשיפור הבקרה. בקרה טובה יותר מביאה להתמקצעות בתחום האומנה ואף מסייעת לשיפור דפוסי העבודה של המפקחים. יתרונות נוספים שצוינו הם ההפרדה בין תפקיד המפקח לתפקיד מדריך מנחות האומנה וכן הידוק הפיקוח. כיום יש למפקחים זמן רב יותר להתמקד בתפקידי הפיקוח ובעקבות זאת חל בהם שיפור, הן מבחינת התדירות הן מבחינת

התוכן. לצד זאת נטען כי עדיין יש מקום לשפר את עבודת הפיקוח וכי קיימים קשיים ביישום המדיניות על ידי הארגונים המפעילים.

◆ **הגדלת התקציב להפעלת שירותי האומנה:** לתפיסתם של אנשי המקצוע, אחד התוצרים של ההפרטה החלקית הוא הגדלת התקציב הכולל להפעלת שירותי האומנה. אחת הסיבות להגדלת התקציב היא האפשרות של הארגונים המפעילים לגייס תרומות. למרות שחלקן של התרומות בתקציב הוא נמוך, לדברי אחד המפקחים, "זה גרם לכל המערכת לצעוד קדימה". למשל, אחד הארגונים גייס תרומות לצורך הפחתת מספר המשפחות בטיפול כל מנחת אומנה. במשרד הרווחה ראו את היתרונות שבכך ופעלו להפחתה נוספת של ה-case load. עם זאת בארגונים המפעילים נטען כי התקציב הקיים נמוך ביחס לצרכים וכי נחוץ תקציב נוסף כדי לייעל את עבודתם בתחומי תהליך גיוס המשפחות, הרחבת רכיבי הליווי, הפחתה נוספת של ה-case load ועוד.

4. כיווני פעולה

ממצאי המחקר מצביעים על כמה סוגיות לדיון וכיווני פעולה אפשריים שעשויים לשפר את השירות, ואלה הם:

◆ **שיפור היישום של מדיניות "בית קבוע לכל ילד" עבור ילדים שהופנו משירות ילד ונוער:** מדיניות משרד הרווחה היא להפנות ילדים לאומנה לתקופה מוגבלת, אולם המחקר העלה כי ילדים שוהים באומנה זמן רב מן המתוכנן. לאור זאת:

- נראה שיש צורך במעקב קפדני אחר צורכי הילדים ואפשרויות המשפחות המולידות שלהם לטפל בהם, כדי לאפשר חזרה הביתה, אם זו אפשרית. השירות לילד ונוער מעמיד לשם כך מנגנונים רבים ובהם דיונים רב-מקצועיים בוועדות תכנון טיפול והערכה במועדים קבועים ושיתוף פעולה ממוסד בין עו"ס המחלקה לשירותים חברתיים למנחות האומנה. יש אפוא צורך ביישום מלא של דרכי עבודה אלה.

- במקרים שבהם נראה כי אין אפשרות לחזרה אל המשפחה המולידה, מוצע לבחון כיצד אפשר ליישם טוב יותר את מדיניות המשרד להסדרת בית קבוע לכל ילד דרך מענה האימוץ. במקרים שבהם ייתכן צורך באימוץ הילד בעתיד, וכדי למנוע צורך במעבר של הילד למשפחה אחרת במקרה שהמשפחה האומנת לא תרצה או לא תוכל לאמץ, השירות לילד ונוער והשירות למען הילד מקדמים בימים אלה מהלך שיעודד בחירת משפחות אומנה עם אופק לאימוץ. המהלך מחייב הפעלת קריטריונים שונים בגיוס המשפחות, כגון התאמת הפער הגילי בין הורים אומנים לילד בגיל הרך (פער מרבי של 43 שנים). יצוין כי מן המחקר עולה שכשני שלישים מן הילדים בגיל הרך לא הושמו אצל משפחות שבהן פער גילי שיאפשר אימוץ בעתיד.

- רצוי לתת את הדעת לפיתוח מענים מיטביים עבור ילדים שמסיבות שונות נותרים באומנה יותר מארבע שנים, ובהם מענה לחיזוק הקשר עם המשפחה המולידה, מענה לרצון המשפחה האומנת בהמשך תמיכה, והגברת המעקב והעבודה עם המשפחה המולידה.

◆ **חיזוק שיתופן של מנחות האומנה בקביעת תכנית הטיפול ובליווי הקשר עם המשפחות המולידות:**

- יש להעמיק ולבחון את הקשיים המתגלעים בקשר בין מנחות האומנה לעו"ס המשפחות המולידות ולשקול דרכים לחיזוק דפוסי העבודה ביניהן.
- יש לבחון האם וכיצד אפשר לפעול ליצירה או להידוק הקשר של מנחות האומנה עם המשפחות המולידות. ממצאי המחקר מצביעים על עמימות רבה בנוגע לחלוקת האחריות בין מנחות האומנה ועו"ס המשפחה בעבודה עם המשפחה המולידה. על כן רצוי לגבש ציפיות ברורות יותר בנושא חשוב זה.

◆ **התאמת הליווי והמענים למאפיינים הייחודיים של אומנת קרובים:** מאפייניה הייחודיים של אומנת קרובים מצריכים בדיקה לעומק וייתכן שאף התייחסות מיוחדת לנושא ליווי המשפחות ולהבניית הקשר בינן ובין המשפחות המולידות.

◆ **חיזוק היישום של התקנות ושל ההסכם בין משרד הרווחה לארגונים המפעילים:** לצד ההתמקצעות והשיפור במערך הפיקוח שחלו בעקבות ההפרטה החלקית, ממצאי המחקר מלמדים כי האופן שבו מיישמים הארגונים המפעילים את דרכי העבודה שונה לעתים ממה שנקבע בתע"ס או בהסכם שנחתם בינם ובין משרד הרווחה. למשל, בנושאים כמו הוותק של מנחות האומנה בכניסה לתפקיד וההכשרה לתפקיד של ההורים והמנחות. מוצע אפוא לבחון כל אחד מן הנושאים שבהם קיימים פערים ניכרים בין הרצוי למצוי כדי לאתר דרכים יעילות יותר לתרגום המדיניות לעשייה בשטח. בכלל זה יש לבחון אם יש צורך בפיקוח ובתהליכי אכיפה יעילים יותר או לחלופין צורך בשינוי המדיניות ובהתאמתה לצורכי השטח וליכולותיו.

◆ **המשך ההתמקצעות ושיפור דרכי העבודה של הארגונים המפעילים:**

- נוכח החשיבות של המפגש האישי בין מנחת האומנה להורים האומנים ולילד באומנה רצוי לבחון כיצד ניתן להגביר במקרים מסוימים את תדירות הקשר ולבדוק באילו תחומים נוספים יש צורך במתן סיוע ובייעוץ.
- יש מקום לפתח דרכי הקצאה דיפרנציאליות של המשאבים הקיימים לליווי המשפחות, כדי להקצות משאבים למתן ליווי אינטנסיבי יותר במקרים הדורשים זאת ולחסוך במשאבים במקרים שליווי זה נחוץ פחות.

◆ **חיזוק האחידות בדפוסי העבודה הבסיסיים של הארגונים המפעילים:** לצד הרציונל של ההפרטה החלקית, המעודד תחרות בין הארגונים לצורך הרחבת מענה האומנה, ייעולו ושיפורו, יש גם ציפייה לאחידות בדפוסי העבודה הבסיסיים כדי להבטיח שירות שוויוני, במידת האפשר, לילדים ולמשפחות האומנה שלהם צרכים דומים. עם זאת נמצאה שונות בין הארגונים המפעילים בכמה נושאים ובהם היקף ההכנה של המשפחות, תדירות ההדרכה האישית והקבוצתית למנחות, היקף השיחות האישיות של מנחות האומנה עם הילדים והיקף העבודה עם ההורים המולידים. רצוי אם כן לפעול לשיפור האחידות בדפוסי עבודה אלה.

◆ **צמצום התחלופה של מנחות האומנה:** הוותק הממוצע של מנחות האומנה בתפקיד נמוך ותחלופתן גבוהה, דבר שעלול לפגוע בטיב הליווי. לפיכך, יש לבחון דרכים לשפר את שביעות הרצון של המנחות ואת תנאי העסקתן כדי לצמצם את התחלופה שלהן ולשמור על יציבות רבה יותר בתהליך הליווי המוענק למשפחות.

◆ **העמקת ההכשרה של מנחות אומנה המלוות ילדים עם מוגבלות:** ילדים המופנים לאומנה מאגף השיקום ומן האגף למוגבלות שכלית נזקקים למענה ייחודי. לפני ההפרטה החלקית היו מנחות האומנה שליוו ילדים עם מוגבלות בעלות מומחיות בתחום הצרכים המיוחדים, ואולם כיום הארגונים המפעילים מעסיקים מנחות בעלות הכשרה בתחום האומנה. אמנם מנחות האומנה זוכות לייעוץ שוטף מן המפקחים של משרד הרווחה ואף מטעם הארגונים המפעילים, אך כדי לתת מענה טוב יותר לצורכי המשפחות והילדים יש טעם בהעמקת ההכשרה ובחיזוק יכולתן של המנחות לתת מענה מקצועי לאוכלוסייה ייחודית זו.

◆ **שיפור הדיאלוג בין משרד הרווחה לארגונים המפעילים בנושא התקציב:** בארגונים המפעילים ציינו את הצורך בהגדלת המשאבים להפעלה מיטבית של שירותי האומנה. תוארו גם קשיים בניהול הדיאלוג בין משרד הרווחה והארגונים המפעילים בנושא התקציב וציפיות לא מתואמות. נחוץ אפוא תיאום ציפיות נוסף בנושא זה ושיפור הדיאלוג.

◆ **מתן מענה למכלול הצרכים של הילדים:** בהקשר זה עולים שני כיווני פעולה אפשריים:

- הקצאת תקציב לילדים רבים שלהם צרכים שונים היא משימה מאתגרת עבור הארגונים המפעילים. מעבר לסדר העדיפויות למימון ההוצאות המיוחדות שגיבש משרד הרווחה, יש צורך לבחון האם ההקצאה הנוכחית של סל ההוצאות המיוחדות עונה על כל הצרכים של הילדים והמשפחות ומבטיחה לילדים טיפול מקיף, ללא תלות ביכולות הכלכליות של הוריהם האומנים.

- רבים מן המענים נוגעים לתחומי האחריות של שירותים קהילתיים שונים (למשל, בתי הספר, מתנ"סים ושירותי הבריאות המקומיים) ושל משרדי ממשלה (ובהם משרד החינוך ומשרד הבריאות). במאמץ לדאוג להענקת מכלול המענים הדרושים לילדים באומנה, מוצע לבחון את האפשרות לחיזוק המענים המגיעים לילדים באומנה משירותים אחרים וממערכות נוספות.

דברי תודה

ברצוננו להודות מקרב לב לכל אותם אנשים שתרמו לביצוע המחקר.

תודה חמה לחברי ועדת ההיגוי אשר ליוו אותנו במהלך עריכת המחקר: לד"ר יוסף אהרונוב, ממונה על תחום המחקר, ולד"ר יוסי כורזים, לשעבר ממונה על תחום תכנון ומדיניות רווחה מהאגף למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים; למפקחים הארציים על ענף האומנה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים: שלמה ליבוביץ' משירות ילד ונוער, האגף לשירותים אישיים וחברתיים, אריה שמש מהאגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית וגליה ניב מן האגף לשירותי רווחה ושיקום.

תודה חמה ליקותיאל צבע, מנהל אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, על שיזם את ביצוע המחקר.

תודה למירי בן שמחון מן האגף למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, וליוסי אילן מאגף מערכות מידע במשרד הרווחה והשירותים החברתיים על עיבוד המידע, ביצוע הדגימה והעברתם לצוות המחקר.

תודה מיוחדת למנהלי האומנה בכל הארגונים המפעילים: לאורית עמיאל ממכון סאמיט, לטלי חלף מעמותת אור שלום, לנורית גרינוולד ממטב ולזכי חרוב מארגון שח"ר. תודה לכל מנחות האומנה ומדריכות האומנה בארגונים המפעילים את האומנה על שיתוף הפעולה במילוי השאלונים. תודה לכל אנשי המקצוע בתחום האומנה שהתראיינו בנוגע להפרטה החלקית, ובכללם מפקחות מחוזיות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים ועובדות סוציאליות מן המחלקות לשירותים חברתיים. תודה חמה שלוחה גם לכל ההורים האומנים שהתראיינו במסגרת המחקר.

תודות לעמיתינו במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל אשר סייעו בשלבים השונים של המחקר: תודה מיוחדת למרים נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ולנוער, על שליוותה את המחקר מתחילתו וסייעה רבות לאורך כל הדרך ובמיוחד על הערותיה החשובות לדוח המחקר; תודה לדורי ריבקין על הערותיה החשובות ולרויטל אביב-מתוק על עזרתה בארגון הדוח. תודות לצוות עבודת השדה, ובמיוחד למנהלת היחידה חן צוק-תמיר ולרכזים תמרה יהלום ומארק מלקוביץ'. אנו מודים גם לרונית בן-נון על עריכת הלשון של הדוח וללסלי קליינמן על הבאתו לדפוס.

תוכן עניינים

1	מבוא	1
1	1.1 הרקע למחקר	1
2	1.2 שירותי האומנה במדינות המערב ובישראל	2
5	1.3 דרכי הספקת שירותי האומנה במדינות המערב ובישראל	5
9	2. תיאור המחקר	9
9	2.1 מטרות המחקר	9
10	2.2 אוכלוסיית המחקר	10
10	2.3 מקורות המידע, כלי המחקר, המדגם ושיטת איסוף הנתונים	10
12	2.4 ניתוח הנתונים	12
13	2.5 מגבלות המחקר	13
14	3. דפוסי השימוש במענה האומנה בישראל בשנים 2000-2012	14
16	4. המאפיינים והצרכים של הילדים באומנה ותפיסת השינויים שחלו אצל הילד	16
16	4.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הילדים ושל משפחותיהם המולידות	16
20	4.2 סיבות להשמה באומנה ותפקוד הילד בעת ההשמה	20
22	4.3 סוגי המוגבלויות של הילדים ורמת תפקודם	22
26	4.4 תפיסות באשר לשינויים שחלו אצל הילד באומנה	26
29	5. המערך הארגוני להספקת שירותי האומנה	29
30	5.1 מאפייני כוח האדם בארגונים המפעילים: מנחות האומנה והמדריכות	30
37	5.2 מאפייני משפחות האומנה	37
42	5.3 הפיקוח על שירותי האומנה	42
44	5.4 הקשר בין משרד הרווחה לארגונים המפעילים	44
47	5.5 הקשר בין הארגונים המפעילים	47
48	6. דרכי העבודה עם המשפחות האומנות ועם הילדים	48
64	7. יציבות הסידור החוץ-ביתי, משך השהות באומנה ואיכות הטיפול	64
64	7.1 יציבות הסידור החוץ-ביתי ומשך השהות של הילדים באומנה	64
67	7.2 המשפחה האומנת והילד באומנה: דפוסי הקשר ואיכות הטיפול	67
73	8. הקשר עם המשפחה המולידה	73
73	8.1 דפוסי הקשר בין הילד באומנה למשפחתו המולידה	73
75	8.2 טיב היחסים בין הילד באומנה ובין הוריו המולידים	75
76	8.3 דפוסי הקשר בין ההורים האומנים למשפחה המולידה	76
	8.4 פיצול האחריות בין ליווי המשפחות האומנות והעבודה עם המשפחות המולידות	
77	בעקבות ההפרטה החלקית של שירותי האומנה	77
78	9. נושאי רוחב נבחרים	78
78	9.1 המאפיינים והצרכים הייחודיים של ילדים עם מוגבלויות	78

81.....	9.2 ההפרטה החלקית של שירותי האומנה
84.....	9.3 עבודת הארגונים המפעילים את האומנה
85.....	10. סוגיות לדיון וכיווני פעולה
90.....	ביבליוגרפיה
95.....	נספח א: השוואה בין הילדים במדגם לאוכלוסיית הילדים באומנה
96.....	נספח ב: לוחות נוספים, לפי היחידה המפנה
101.....	נספח ג: לוחות נוספים, לפי אומנת קרובים

רשימת לוחות

פרק 2: תיאור המחקר

10.....	לוח 1: התפלגות המשיבות בארגונים המפעילים
12.....	לוח 2: אוכלוסיית המחקר והמדגם, לפי הארגון המפעיל
12.....	לוח 3: הקבוצות במחקר, לפי היחידה המפנה והארגון המפעיל

פרק 3: דפוסי השימוש במענה האומנה בישראל בשנים 2000-2012

15.....	לוח 4: הגידול במספר הילדים בסיכון בסיידור חוץ-ביתי ובאומנה, בשנים 2000-2012
16.....	לוח 5: שינויים באוכלוסיית ילדי האומנה בשנים 2000-2012, לפי היחידה המפנה

פרק 4: המאפיינים והצרכים של הילדים באומנה ותפיסת השינויים שחלו אצל הילד

17.....	לוח 6: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הילד באומנה, לפי היחידה המפנה
20.....	לוח 7: שינויים באוכלוסיית ילדי האומנה בשנים 2000-2012, לפי מגזר הרשות המקומית שהילד הגיע ממנה
20.....	לוח 8: יתמות מהורים מולידים, לפי היחידה המפנה
21.....	לוח 9: סיבות להוצאה מן הבית, לפי היחידה המפנה
22.....	לוח 10: קשיים של הילד בעת הגעתו למשפחת אומנה, לפי היחידה המפנה
23.....	לוח 11: סוג המוגבלות של הילד, לפי היחידה המפנה
23.....	לוח 12: רמת ההתפתחות של הילדים בגיל הרך, לפי היחידה המפנה
24.....	לוח 13: הרמה הלימודית של הילדים בגיל בית ספר, לפי היחידה המפנה
24.....	לוח 14: תפקוד הילדים במסגרת החינוכית (גן או בית הספר), לפי היחידה המפנה
25.....	לוח 15: התפקוד החברתי של הילדים, לפי היחידה המפנה
26.....	לוח 16: התפקוד הרגשי-התנהגותי של הילדים, לפי היחידה המפנה
28.....	לוח 17: השינוי שחל בילדים מאז כניסתם למשפחת האומנה, כפי שמתקף בעיני ההורים
28.....	לוח 18: השינוי שחל בילדים מאז כניסתם למשפחת האומנה, לפי היחידה המפנה

פרק 5: המערך הארגוני להספקת שירותי האומנה

- לוח 19 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של מנחות האומנה, לפי הארגון המפעיל.....31
- לוח 20 : רמת ההשכלה של מנחות האומנה, לפי הארגון המפעיל..... 31
- לוח 21 : הוותק של מנחות האומנה בתפקידן הנוכחי ותפקידיהן הקודמים, לפי הארגון המפעיל.....32
- לוח 22 : היקף המשרה ומידת עומס העבודה של מנחות האומנה, לפי הארגון המפעיל..... 33
- לוח 23 : הכשרה והדרכה של מנחות האומנה בתחום הנחיית אומנה, לפי הארגון המפעיל..... 34
- לוח 24 : קורסים והשתלמויות שבהם השתתפו מנחות האומנה, לפי הארגון המפעיל.....34
- לוח 25 : שביעות הרצון מן ההכנה לתפקיד ותחומי הכשרה חסרים, לפי הארגון המפעיל.....35
- לוח 26 : שביעות הרצון של מנחות האומנה מהיבטים שונים בעבודת הארגון, לפי הארגון המפעיל.... 36
- לוח 27 : התחושות המלוות את עבודתה של מנחת האומנה בארגון, לפי הארגון המפעיל..... 36
- לוח 28 : שביעות הרצון של מנחות האומנה מן ההיבטים המקצועיים של התפקיד, לפי הארגון המפעיל.....37
- לוח 29 : המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של משפחות האומנה, לפי הארגון המפעיל.....39
- לוח 30 : מאפייני הגיל והתעסוקה של ההורים האומנים, לפי הארגון המפעיל.....40
- לוח 31 : מאפיינים משפחתיים של משפחות האומנה.....41
- לוח 32 : הוותק של משפחות האומנה ומספר הילדים שבטיפולן..... 42

פרק 6: דרכי העבודה עם המשפחות האומנות ועם הילדים

- לוח 33 : ההכנה לקראת תפקיד הורה באומנה ושביעות הרצון ממנה, לפי הארגון המפעיל..... 50
- לוח 34 : מתכונת המפגשים של מנחות האומנה עם משפחת האומנה והילד, לפי הארגון המפעיל.....52
- לוח 35 : דפוסי הקשר של מנחת האומנה עם המשפחה..... 52
- לוח 36 : נושאי השיחה העיקריים במפגש האחרון של ההורים עם מנחת האומנה.....53
- לוח 37 : תחומי המעורבות של מנחת האומנה, לפי הארגון המפעיל.....53
- לוח 38 : התחומים שבהם מנחת האומנה סייעה למשפחה, לפי הארגון המפעיל.....54
- לוח 39 : דפוסי העבודה של מנחות האומנה עם אנשי המקצוע המטפלים בילדים, לפי הארגון המפעיל.....55
- לוח 40 : שביעות הרצון של מנחות האומנה מדפוסי העבודה עם אנשי מקצוע, לפי הארגון המפעיל....57
- לוח 41 : שביעות הרצון של מנחות האומנה מתדירות הקשר עם המשפחות ועם הילדים, לפי הארגון המפעיל.....58
- לוח 42 : שביעות הרצון של ההורים מן הליווי של מנחת האומנה.....58
- לוח 43 : דפוסי ההשתתפות של המשפחה האומנת בפעילויות מטעם הארגון המפעיל.....59
- לוח 44 : סוגי שירותים שצרך הילד בשנה האחרונה, לפי היחידה המפנה..... 61

לוח 45 : צרכים של הילד שלא קיבלו מענה במסגרת סל ההוצאות המיוחדות, והסיבות לכך.....62

פרק 7: יציבות הסידור החוץ-ביתי, משך השהות באומנה ואיכות הטיפול

לוח 46 : ההוצאה החוץ-ביתית הקודמת של הילד.....65

לוח 47 : משך השהות של הילד במשפחת האומנה הנוכחית, לפי היחידה המפנה.....65

לוח 48 : תכניות לטווח הארוך לילד באומנה, לפי היחידה המפנה.....67

לוח 49 : תפקודם של ההורים האומנים ודפוסי הקשר שלהם עם הילד.....68

לוח 50 : השגחה וטיפול יום-יומי בילד.....68

לוח 51 : מידת השתלבותו של הילד במשפחה האומנת ודפוסי הקשר בינו ובין הילדים הביולוגיים....69

לוח 52 : תחומי קושי של המשפחה האומנת בטיפול בילד, לפי היחידה המפנה.....70

לוח 53 : תחושות המלוות את הטיפול בילד באומנה, לפי היחידה המפנה.....71

לוח 54 : גורמים שבהם ההורים האומנים מרבים להסתייע כדי להתמודד עם קשיים באומנה,

לפי הארגון המפעיל.....72

פרק 8: הקשר עם המשפחה המולידה

לוח 55 : דפוסי הקשר של הילד עם הוריו המולידים.....74

לוח 56 : תדירות הקשר בין הילד להוריו המולידים, לפי היחידה המפנה.....75

לוח 57 : טיב היחסים כיום בין הילד באומנה להוריו המולידים.....76

לוח 58 : דפוסי הקשר של ההורים האומנים עם הוריו המולידים של הילד.....76

נספחים

נספח א: השוואה בין הילדים במדגם לאוכלוסיית הילדים באומנה

לוח א-1: השוואה בין הילדים במדגם ובין אוכלוסיית הילדים באומנה בשנת 2012.....95

נספח ב: לוחות נוספים, לפי היחידה המפנה

לוח ב-1: המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של ההורים האומנים, לפי היחידה המפנה.....96

לוח ב-2: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורים האומנים, לפי היחידה המפנה – המשך.....97

לוח ב-3: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של משפחת האומנה, לפי היחידה המפנה.....97

לוח ב-4: הכנה לקראת תפקיד הורה באומנה ושביעות הרצון ממנה, לפי היחידה המפנה.....98

לוח ב-5: מתכונת המפגשים של הורים אומנים עם מנחת אומנה, לפי היחידה המפנה.....98

לוח ב-6: סוגי מעורבות של עובדת אומנה עם המשפחה, לפי היחידה המפנה.....98

לוח ב-7: תחומי סיוע שבהם מנחת האומנה או הארגון המפעיל סייעו למשפחה,

לפי היחידה המפנה.....99

לוח ב-8: שביעות רצון מן הליווי של מנחת האומנה, לפי היחידה המפנה.....99

לוח ב-9: דפוסי השתתפות בפעילויות מטעם הארגון המפעיל, לפי היחידה המפנה.....100

לוח ב-10 : גורמים שבהם ההורים האומנים מרבים להסתייע כדי להתמודד עם קשיים באומנה, לפי היחידה המפנה.....100

נספח ג: לוחות נוספים, לפי אומנת קרובים

לוח ג-1 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של ההורים האומנים, לפי קרבה משפחתית לילד.....101

לוח ג-2 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורים האומנים, לפי קרבה משפחתית לילד – המשך.....102

לוח ג-3 : הכנה לקראת תפקיד הורה באומנה ושביעות הרצון ממנה, לפי הקרבה המשפחתית לילד. 102

רשימת תרשימים

תרשים 1 : השיעור היחסי של ילדים באומנה מתוך כלל הילדים בסידור חוץ-ביתי, בשנים 2000-2012.....15

תרשים 2 : שינויים בגיל הילדים השוהים באומנה בשנים 2000-2012, לפי קבוצות גיל.....18

תרשים 3 : שינויים בגיל הכניסה לאומנה בשנים 2000-2012, לפי קבוצות גיל.....18

תרשים 4 : אחוז ילדי העולים מתוך כלל הילדים באומנה בשנים 2000-2012.....19